

ספר
גשמי ברכה

— י כ י —

באורים, חדושים והערות
לחמש מגילות

מאתי ברוך הלוי עפשטיין, ספינסק

מחבר ס' חומשי תורה תמימה, סקור ברוך לירושלמי
וזכרונות, ועוד. בן אבא מרי הגאון רבי יהואל מוכר
הלוי ז"ל, מחבר ספרי, ערוך השלחן, ועוד.

ואחריו יבוא שני לקודש בשם תוספות ברכה הכולל הערות
והארות לספר, מגילת ספרי הקודם, מהרב הג"ל.

קראקא

שנת ברכת חיים, לפ"ק

Sefer GISZME BRACHA

Wyd. Kabin B. EPSZTEJN, Pinsk,

Dominikańska 89, Polen,

גשמי ברכה

שיר השירים א

א) **שיר השירים**. ידוע מאמר חז"ל ששיר השירים נחשב לגבי יתר ספרי שלמה לקודש קדשים. ואמנם לא נחבא קעם יחרון זה.

ויתבן לומר, משום דיתר ספרי שלמה, משלי וקהלת, אעפ"י שיס בהם כוונת פנימיות ואיליות, אעפ"י כן יש בהם גם פנים חלונים, כלומר, אפשר לעבור עליהם ולפרשם כפשוטם, דברים ככתבם, ואם כן, הם קודש מלך אחד, מלך פנימיותם, וחול מלך אחד, מלך פשטותם. ולא כן ספר שיר השירים, חלילה לפרשו ולהבין דבריו כפשוטם, יען כי פשוטם אינם רק דברי אהבים ופטפוטי עגבים. ולכן יתפרש אך ורק בזכות פנימיות, כוונת קודש. ואם כן, קדושתו כפולה, מצפנים ומבחון, שאין בו דך חול כלל, ולכן נחשב לקודש קדשים.

אשר לשלמה. דבר ידוע הוא, עד כמה הוקירו וגדלו חז"ל את מעלת יחוס עלמו של אדם, על מעלת יחוס אבות, ואמרו (מנחות, כ"ג א') אי בר אבהו ולא בר אוריו הוא, אש תאכלי, ועוד אמרו (סנהדרין, פ"א א') על הפסוק ביחזקאל אל ההרים לא אכל—שלא אכל בזכות אבותיו (וכראה שמפרש אל ההרים כמו אל ההורים), ובמדרש שוחר טוב (תהלים, קמ"ו) אמרו, אם אין אדם עושה טוב לעלמו אל יבטח במעשה אבותיו, וכמה הרבה מאמרים. וחזקיהו המלך אמר, הנה לשלום מר לי מר (ישעיה, ל"ח) ופרש דבריו, דאפילו בשעה שנענה לטובה מן השמים פרשו לו שנענה בזכות אבותיו (ברכות, י, ב), וקרא לזה מר.

והנה על כל זה יש רמז בספרי שלמה, שה"ש וקהלת, כי צראשון כאמר שה"ש אשר לשלמה, ולא יחסו הכתוב לא ליחוסו, בן דוד, ולא לגדולתו, מלך בירושלם, ובכל זאת ידוע הוא, כי שה"ש נחשב לקודש קדשים, ואמרו (מס' ידים, פ"ג מ"ה) לא הו' העולם כדאי כיום שניתן בו שה"ש; ובשני (קהלת) נתייחס לדוד אביו, בן דוד, ולתפארת גדולתו, מלך בירושלם, ועם כל אלה צקשו החכמים לגנוז ספר זה (שבת, ל"ב ז').

ב) **מנשיקות** פיהו. הנה באמת פעולת הנשיקה תבא בטפמים, וכמו שכתוב שפמים ישק משיב דברים נכוחים (משלי, כ"ד), שהבאור הוא, שכל השומעים דבריו ישק שפתיו, ואם כן הו' לריך כאן לומר ישקני מנשיקות שפתיו, אך מפני כי אות **פ** הוא קול ממפתח השפתיים, הו' פה לשם פתחון השפתיים. —

מנשיקות פיהו. פיהו ולא פיו, וזה מפני שהברכה ה"א קלה מהברכה כל האותיות, וכמ"ש במ"ר בראשית על הפסוק בהברכה, בה"א בראש, ומפרש, בקלות כקלות ה"א (בהברכה) ברא הקב"ה את העולם. ומפני קלות הברכה נוח להתוסף לתפארת הלשון. וכן למינהו (פ' בראשית) תחת למינו; מקנהו (פ' וילא) תחת מקנו; יסובבנהו, יבוננהו, ילרנהו (פ' האינו) תחת יסובבנו, יבוננו, ילרנו; וכן ופילגשהו (שופטים י"ט כ"ד) תחת ופילגשו; באחיהו (איוב, מ"א ט') תחת באחיו; וכן ואנכי אהיה עם פיך ועם פיהו (שמות, ד' ט"ו). —

כי טובים דודיך מיין. במשנה ממס' ע"ז (כ"ט ז'), שאל ר"י יהושע את ר"י שמעאל, האיד אתה קורא, כי טובים דודיך מיין, או כי טובים דודיך מיין, אמר ל"י, כי טובים דודיך מיין (כך הגירסא בש"ס כתיב דק"ס). אמר ל"י, אין הדבר כן, שהרי חבירו (פסוק הבא) מלמד עליו, לרוח שמניך טובים.

כמה עמלו המפרשים בצאור כל זה. אבל יתפרש בפשיטות, כי לאות המ"ס שהי הוראות; מ' היתרון, ויהי הפירוש כי טובים דודיך יותר מטובת היין, ועוד הוראה, יחס שממנו, ויהי הפירוש כי טובים דודיך הבאים מן היין, כלומר, מתוך משתה ושמחה (כי אין שמחה אלא ביין), ואמר ל"י, כי הפירוש כהוראה שניה, ואמר ל"י, שאין הפירוש כן, שהרי חבירו מעיד עליו לריח שמניך טובים, ומוסב ההואר טובים על גוף השמן, וגם כאן מוסב ההואר טובים על גוף היין, וזה כהוראה ראשונה. —

(ה) **שחורה** אני ונאווה כאהלי קדר כיריעות שלמה. עיקר הכונה כאן הוא כמו שהי' כתוב שחורה אני כאהלי קדר ונאווה כיריעות שלמה, והיו התוארים והמשלים מקבילים זה בנגד זה, אך כמו שכתוב לפנינו הוא מדרך המליצה, וכמו צפ' האינו: : הם קנאוני בלא אל כעסוני בהבליהם ואני אקניאם בלא עם בגויי נבל אכעיסם, ועיקר הכונה הוא כמו שהי' כתוב: : הם קנאוני בלא אל ואני אקניאם בלא עם; הם כעסוני בהבליהם ואני אכעיסם בגויי נבל, זה לעומת זה. — ועוד שם: : אשכיר חלי מדם וחרבי תאכל בשר מדם חלל ושביה, מראש פרעות אויב — תחת הסודר המכוון: : אשכיר חלי מדם — מדם חלל ושביה, וחרבי תאכל בשר — מראש פרעות אויב, אך כמו שמסודר לפנינו הוא מדרך המליצה, וכן יתפרשו עפ"י זה בישיעה נ"ד פסוקי ו', ו' וז': כי כאשה עוזבה ועלובה רוח קראך ה' ואשת נעורים כי תמאס אמר אליך, ברגע קטן עזבתיך וברחמים גדולים אקבליך, בשלף קלף הסתרת פי' רגע ממך ובחסד עולם רחמתיך; ולמען ההמשך הרלוי יתפרשו בטרם כזה. כי כלאשה עוזבה (מצעלה) ועלובה רוח קרא לך ה' לאמר, ברגע קטן עזבתיך וברחמים גדולים אקבליך, וכלאשת נעורים כי תמאס (בעונה) אמר אליך לאמר בשלף קלף הסתרת פי' ממך ובחסד עולם רחמתיך:

ובבלר סרום הלשונות בפסוקים, הוא חזון נפרך, וכמו צפ' בשלח: : וישם את היס לחרבה ויבקעו המים, ושעורו להיפך: : ויבקעו המים וישם את היס לחרבה, כי בקיעת המים היתה סבה לחרבת היס, ולא להיפך. — ועוד שם: : וירס תולעים ויבאש, ושעורו להיפך, ויבאש וירס תולעים

תולעים, כי הבאישה היא סבה להרמת תולעים. — ובפ' אמור (כ"ב ב'), דבר אל בני ישראל ויגורו מקדשי בני ישראל ולא יחללו את שם קדשי אשר הם מקדישים לי אני ה' — תחת ויגורו מקדשי בני ישראל אשר הם מקדישים לי ולא יחללו את שם קדשי אני ה'. ובישעיה (מ"ד ד') הן אתה קלפת ונחטא, ופירושן, לפי שזטאנו קלפת. ובאה הסבה לאחר המסובב. ובאיוב (י"ד י') וגבר ימות ויחלש — תחת וגבר יחלש וימות, כי החלישות באה קודם מיתה, והיא גורמת מיתה. וכן כתב רש"י בפ' חקת (י"ט ח') וכבס בגדיו הכהן וגו', ואחר יבא אל המחנה וטמא הכהן עד הערב. וכתב רש"י, שהלשון הפוכה, וכמו: וטמא הכהן עד הערב ואחר יבא אל המחנה, כי סבת בואו אל המחנה הוא מאשר ה' טמא עד הערב, ואז נטהר.

והז"ל קבלו סגנון זה במקראות לכמה דרשות בהלכה ואגדה, ובפירוש אמרו: סרס המקרא ודרשהו (ב"ב קי"ט ב'), והלשון, סרס" הוא כמו שרש (בחלוקה" וססר"ך) ובאורו כמו עקר ממקומו (מלשון ולאלי ישרשו" ח"ב ל"א). ולדוגמא דרשו הפסוק דפ' פנחס בענין נחלות, ונתתם את נחלתו לשארו — כמו ונתתם את נחלת שארו לו, ומפרשי: שארו זו אשתו ומכאן שהבעל יורש את אשתו*). ובזבחים (כ"ה א') דרשו הפסוק בפ' ויקרא (ד' ה'), ולקח הכהן המשיח מדם הפר — כמו דם מהפר (כלומר, ישר מן הפר, ולאפוקי אם נשפך ואספו בכלי, שאין זה ישר מהפר. ועוד הרבה :

ושהררת בתורת כהנים פ' תזריע כתוב בלשון זו: ארמדם — אדום שבאדומים, ירקק — ירוק שבירוקים, שחרחרת — שחור שבשחורים, ע"כ. ומכאן מתבאר שאמנם כן הוא הפירוש (ע' בסמוך), שהרי היא ראיה להפליג השחרות, ובטאה שחרחרת.

והראב"ע בפסוק הנ"ל כתב בזה"ל: ירקק מורה לחסרון, וכן שחרחרת, (כלומר, שהירקון והשחרות קלושים) ויש אומרים היפוך הדבר (שמורה על יתרון הירקון והשחרות), עכ"ל. והנה ה"ש אומרים" הוא, כמבואר, ספר תורת כהנים (ספרא). והנה לא די שלא הסמיך הבאור העקרי עפ"י התו"כ (שהוא גם האמת לאמתו, כמש"כ למעלה בסמיכות על פסוק זה), אך עוד את ההיפך מדעה זו, שאינה נובעת מיסוד ספרותנו העתיקה, קבע כעקריה ויסודיה לראשינה. וזו שבתו"כ כתב בשם יש אומרים", כמו טפל ואגב. וכמה גדול העער. וכבר כתבנו במקום אחר, כי דרוש להתאזר בגבורת הרוח לסבול חופש מערכי לשונו בכמה מקומות בדבריו, וזה אחד מהם. —

גדיותיך, באגדה דמס' כתובות, ס"ז א', אמר ר' אלעזר ב"ר לודק, אראה בנחמה, אם לא ראיתי (בעת החורבן בירושלם) את בני שני נקדימון בן גוריון שהיתה מלקטת שעורים מבין טלפי סוסיס (להשקיט הרעבון), וקראתי עליה המקרא הזה, אם לא תדעי לך היפה בנשים לאי

(* במעם הכרח דרשה זו בכלל י"ל, דקשה להו לחז"ל, איך יתכן שאשה של אדם, אשר בחייו היתה נחשבת כגופו, לא תתייחס כלל אליו לאחר מותו לענין ירושה, ואיך לא זכרה התורה מזה, ולכן מלאו לנכון למצוא רמז לזה בתורה, וכמו שדרשו. —

לא לך צעקני הלאן ורעי את גדיותיך, אל תקרא גדיותיך אלא גויותיך, ע"כ, כלומר, ופרנס את גופך, כי הפעל, רעה" יונח על פרנסת הגוף, וכמו וירעו הרועים אותם (יחזקאל, ל"ד), כמרעיתם וישבעו (הושע, י"ג).

אך לא נתבאר איך דרש גדיותיך כמו גויותיך, וי"ל עפ"י סדר א"ב נסדר אטצ"ח גו דו וכו", ובסדר זה יתחלק הד' בוא"ו, מפני קרבתם זה לזה, והבוא סדר א"ב זה בתלמוד מס' סוכה דף מ"ט ב', וברש"י ליחזקאל (כ"א כ'). —

ב.

(ה) **סמכוני** באשישות רפדוני בתפוחים. במס' סופרים פרק ט"ז דרשו, סמכוני באשישות אלו הלכות, רפדוני בתפוחים אלו אגדות. —

יש לפרש היחוסים שבזה ובוה, משום דכידוע, אם מולאים דבר הלכה מחלטת בספר פוסק ישן (מראשונים) מתקבל הדבר ביתר ודאות ובטחון מאשר בספר חדש (מאחרונים), וכל מה שהמחבר יותר קדום בזמן, ישן נושן דעתו יותר מתקבלת ורלויה, וזה ידוע לכל בעל הוראה: ולהיפך האגדה תדרש בכל זמן לפי רוחו ולפי טעמו ולפי מהלך החיים שבו, כמו למשל היו זמנים שסקדו לפרש האגדות על דרך הסוד והנסתר, והיו זמנים שהשתדלו לפותרן על דרך המחקר וההגיון, ועוד זמנים שפתרון על דרך משל ומליצה, הכל לפי המצב המוסרי בעם ועמדתו בחיים. ומתבאר, שהאגדה היא היפך מוחלט מהליכות ההלכות, כי בעוד שההלכות כל מה שהזקנה יותר חופפת עליהן הן יותר רלויות ומתקבלות, הנה האגדות יותר רלויות אם מתפרשות לפי הרוח החדש השורר בעולם ביחס בארון, כמו שכתבנו.

והנה ידוע הוא, כי היין כל מה שהוא ישן ביותר הוא יקר ומכובד ורלווי ביותר מאשר יין חדש, ומבואר במס' מגילה ט"ז ב', שיוסף שלח ליעקב מתנה יין ישן, וכנגד זה התפוח, כל מה שהוא יותר חדש בלקיטתו מאלין ויותר באבו הוא יותר מוטעם ויותר חביב ורלווי.

וזהו שאמר, סמכוני באשישות, בין (*) אלו הלכות, שבשניהם עולה הזקנה במעלה רלויה, ואת האגדות לתפוחים שבהם עולה במעלה הנוער והלעירות. —

וגם יש לפרש מאמר זה (סמכוני באשישות אלו הלכות, רפדוני בתפוחים אלו אגדות) עפ"י הידוע, דבדבר הלכה והוראה לריך לחזר שלא תהי' איזו סתירה ונגוד לה מן איזה מקום שהוא, מתלמוד או ממפרשים ופוסקים וכדומה, יעו כי אם תסתר ההלכה מן איזה מקום שהוא תסתר כולה והיתה כלא

(*) עיקר שם, אשישות" הוא דבלת עסים פרי, למוקים וענבים, והוראת שרשו, אשש" חזק, אומץ, עלום, ובה ממנו במקרא רק בהתפעל, זכרו זאת והתאוששו (ישעיה מ"ו) שענינו התחזקו, התאמלו, התגברו, ובתרגומא, והתקפו, ועיי"ש בבב"ק. ולהלן במ"ר שה"ש (ג' י"א) איתא הלשון, הלכות המאוששות", שפירושו הלכות מקימות. —

כלל היתה. ולא כן האגדות, אפשר שאגדה אחת מדרוש באופן ובסגנון זה, ואחרת באופן ובסגנון אחר, מהופך מהקודם, וסופן ששניהם קיימות, יען כי כן דרך האגדות, וכמו שרגילים לומר, מדרשות חלוקות הן, ועל כן אמרו בירושלמי חגיגה (פ"ב) אין למדין מן האגדות וגם אין משיבין על האגדות (כלומר, אין מקדין).

והנה היין בהכרח לריך להיות בכלי שלמה, שאין בה כל נקב וכל סדק, יען כי בנקב דק ובסדק קל לאט לאט יגרה היין כולו; ולא כן הפוחים, אפשר שישתמרו בסל קלוע ומלא נקבים וחלולים. ועל כן המשילו את ההלכות ליין, שבשניהם אי אפשר להיות נקב וסדק, ואת האגדות לתפוחים, שבשניהם ישתמרו בנקבים וסדקים, כמבואר. — והנה אעפ"י ששני הבאורים בענין זה בכלל רלוים, אעפ"י כן יש להעיר, כי יתרון להבאור הראשון, מפני שהמשלים אשר בו מכוונים לגוף האשישות ולגוף התפוחים, ולא כן לפי הבאור השני, המשלים אינם לגופם, כי אם לקנקניהם ולכליהם. —

ח) בדרג על ההרים מקפץ על הגבעות. בתלמוד מס' רה"ט (י"א א') אמרו (ע"ד דרש) מדלג על ההרים — בזכות אבות, מקפץ על הגבעות — בזכות אמהות. ולריך באור בימושים אלה.

י"ד עפ"י מה שאמרו במס' זב"ב ע"ד ז', כל מה שברא הקב"ה בעולמו, זכר ונקבה בראם, כלומר, ואפילו דוממים ולמחים, ובמ"ש רש"י בשבת קנ"ז א', ארזא ושוחא, ארז זכר וארזא נקבה, ובפסחים ג"ז א', דקל זכר ודקל נקבה, והבאור הוא, שכל נברא שבעולם יש בו כח המשפיע וכח המושפע, ומכונה כח המשפיע בשם זכר, וכח המושפע — נקבה. ויתבאר לפי זה הלשון במס' בכורות ג"ה א', זכרותא דמיא פרת, כלומר, כח המשפיע מים הוא גבר פרת, ועוד שם: זכרותא דירכא — מערת פמיים, זכרותא דמא — כבדא, כח המשפיע דם להגוף הוא הכבד. והנה אמרו בחגיגה ט"ו א', כל מה שברא הקב"ה בעולמו ברא כנגדו, ברא הרים ברא גבעות, ברא ימים ברא (כנגדו) נהרות וכו', ועל זה נאמר (קהלת) גם את זה לעומת זה ברא אלהים, והמפרשים נדחקו בבאור המאמר, ולפי מש"כ י"ל דהלשון, כנגדו הוא כמו עזר כנגדו, והכונה, שנבראו בדוממים נקבות כנגד זכרים, והם גבעות כנגד הרים ונהרות כנגד ימים.

ומב זה תבאר האגדה שלפנינו, מדלג על ההרים — בזכות אבות, מקפץ על הגבעות — בזכות אמהות, דהרים הם בערך זכרים וכנגדם גבעות נקבות, וכדרשה זו איתא בירושלמי סנהדרין (פ"י ה"א), על הפסוק בישעיה, כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה, ההרים ימושו, זה זכות אבות וגבעות תמוטינה זה זכות אמהות. וכבר תבאר ענין זה. —

והנה בגמרא דרה"ט שהבחנו מביא רא"י מפסוק זה מדלג על ההרים וגו' ללשון הפסוק במיכה (ו') שמעו הרים את ריב ה', דהרים היינו אבות, כמו כאן; ויש להעיר, כי במ"ר פ' בא (פרשה י"ד) מביא רא"י לפסוק שלפנינו דמדלג על ההרים, דהרים היינו אבות מפסוק דמיכה הזכר, ולכאורה קשה שמביא רא"י מפסוק זה על זה, ושזו מהפך הרא"י. מזה על זה, מראשון לאחרון ומאחרון לראשון, ולכאורה זה פלא. —

אך אמנם ראה זה מלאמי, דאמנם כן הוא מדרכי הדרשות להסמיך שתי דרשות

דרשות זו בזו וזו בזו, ושתיקן קיימות; — ולדוגמא, בצרכות כ"ז ב' על הפסוק בפי חיי וילא ילחק לשוח בשדה, אמרו, אין שיחה אלא תפלה, שנאמר (תהלים ק"ב) ולפני ה' ישפוך שיחו, ובמס' ע"ז (ו' ב') על הפ' ולפני ה' ישפוך שיחו, אמרו אין שיחה אלא תפלה, שנאמר וילא ילחק לשוח בשדה. וכן במגילה (י"ג א') על הפסוק ויהי אומן את הדסה, אמרו, אין הדסה אלא לדקת, שנאמר (זכריה א) והוא עומד בין ההדסים, ובסנהדרין (ל"ג א') דריש הפסוק והוא עומד בין ההדסים, אין הדסים אלא לדיקים, שנאמר ויהי אומן את הדסה (ועיין מש"כ בזה בהערותינו למגילת אסתר בפסוק זה). וכן במס' סוטה (י"ג ב') על הפ' בפי ברכה, כי שם חלקת מחוקק ספון, דרשו, מכאן דמשה נקבר בצלחת בני גד, כלומר, מפני שמה נקרא מחוקק, ופסוק זה כתיב בגד. ובב"ב (ט"ז א') דרשו מכאן שמה נקרא מחוקק, מדידעין שנקבר בצלחת בני גד. וכן בגיטין (כ"ג ב') על הפסוק והלצנון באדיר יפול (ישעיה י') דרשו אין לצנון אלא בית המקדש, שנאמר (ר"פ ואתחנן) ההר הטוב הזה והלצנון, ובספרי שם על פסוק זה ההר הטוב הזה והלצנון דרשו אין לצנון אלא ביהמ"ק, שנאמר והלצנון באדיר יפול. ועוד כהנה.

ד.

(ד) **בנוי** לתלפיות. במ"ר, תלפיות זה ביהמ"ק, ומהו תלפיות, אמר הקב"ה, אני הוא שעשיתיו לתל בעוה"ז אני הוא שעמיד לעשותו יפה לטובה, ע"כ. ומתבאר, שדרשו תלפיות כמו תל יפות, בהפוך אותיות ממאוחר למוקדם, וזה הוא לתכלית זכרון הדרשה. ובפרשה הבאה (פסוק י"ג) בדרשה נוטפות מר עיבר נביא כמה דוגמאות לסגנון דרשות בחז"ל עפי' חלופי אותיות והעתקת ממוקדם למאוחר ומאוחר למוקדם. וגם דוגמאות כאלה במקרא גופי'. —

לתלפיות, ראה בהערותנו למגילת אסתר (א' ו') בפסוק חור כרפס, ולרף לכאן. —

(ט) **לבבתני**, פירש"י, משכת את לבי, עכ"ל, ולכאורה הוא פעל שאינו רגיל בצירופו. ואמנם כמלאו פעלים כאלה שנחקרו בלשונם, וכמו בפי לך ויאהל עד הדום, תחת ויע אהלו, ובפי בא, וערפתו, תחת וכת ערפו, ובשמואל ב' (טז) ועפר בעפר, תחת והשליך בעפר, ועוד כהנה. —

(יב) **גן נעול**, גל נעול. פירש"י, גל, יש לפרשו לשון מעין, כמו ביהושע (טו). גולת עליות, וגם יש לפרשו לשון שער והוא לשון ארמי בתלמוד, טרוקו גלי, עכ"ל, והלשון טרוקו גלי הוא בצרכות כ"ח א', ובאורו — סגרו הדלת, וכ"ה בבב"ב ק"ב סוף ע"א.

ודנה שני הפירושים אין מתבארים ברצח. ולולא דבריו, הייתי מפרש, דהשם גל"ג כי מוזנו גן, יען כי מלינו שהלמד והנוץ מתחלפין בנקל, מפני שהם ממואל אחד, דטלג"ת, מן הלשון, וידוע, שאותיות שהן ממואל אחד מתחלפות. וכה מלינו בפי דברים (ג' י"א) הלה היא ברבה בני עמון, תחת הנה היא וגו', ועיי"ש ברמב"ן, ובמנחת שי טרת בזה, ובאמת הוא פשוט כמש"כ. ובשמואל א' (כ"ז) אל פשטתם היום, תחת אל פשטתם, ושם

גשמי שיר השירים ד ברכה ה 9

וּשְׁס (כ"ח) דבר המלך נחוק, וּבַתְּהַלִּים (מ"ב) בַּלְחָן אֹיִב. וּבִירְמִיָּה (ל"ז) לַשֶּׁבֶת
הַסּוֹפֵר וּבִנְחֻמִּיָּה (י"ג) נִשְׁכָּה בַחֲלוֹת בֵּית ה'. וּרְשִׁי לִישׁעִיָּה (ל"ג י"ט) כַּהֵב
בְּבֹאֵר הַלֶּשֶׁן עִם נוֹעַ, שֶׁהוּא כְמוֹ עֵס לוֹעֵז. וְהֵשֶׁס חֲלוֹן (אֲשַׁנֵּב) עִקְרוֹ חֲלוֹל
(מִקּוֹס פֶּתוּחַ), וְנִתְחַלֵּף בְּנוֹן. וְרֹאֵי מִכְרַחַת דִּהְשָׁמוֹת גַּן וְגַל אֶחָד הֵם מִמָּה
שֶׁאֲמָרוּ בְּמִ"ר כֹּאן, חֲנִי בִשֶׁס רֵבִי נֶחֱן, גַּן נֶעוֹל גַּל נֶעוֹל, שְׁתֵּי פַעֲמִים לְמָה
וְכוּ, וְחַס שְׁנֵי שְׁמוֹת הֵם, מִה קֶשֶׁה לוֹ.

ה.

ב) פתחי לי אחותי בְּמִ"ר כֹּאן: אַחֻוּתִי — שְׁנַתְּחִחוּ (שְׁנַתְּחַצְרוּ וְנִדְבְּקוּ) לִי
בְּמַלְרִים, בְּשֵׁתִי מֵלוֹה, בְּדַם הַפֶּסַח וּבְדַם הַמִּילָה, הַדָּא הוּא דְכַתִּיב (יִחְזַקְאֵל, ט"ז)
וְאֲעֻבֹר עֲלֶיךָ וְאֶרְאֶךָ נוֹתְבוֹסֶסֶת בְּדַמִּיךָ וְאֹמַר לְךָ בְּדַמִּיךָ חַיִּי, זֶה דַם הַפֶּסַח,
וְאֹמַר לְךָ בְּדַמִּיךָ חַיִּי (כך כְּפֹל הַלֶּשֶׁן בְּפֶסֶק זֶה) זֶה דַם הַמִּילָה.

והנה אֵיחָא בְּמַס' נִזִּיר (מ"ח ב') וּבְכ"מ בְּתַלְמוּד עַל הַפֶּסֶק בְּפֶרֶשֶׁת נִזִּיר
(פ' נשא), לֹאֲבִיו וְלֹאֲמֹו לֹאֲחֻוּתוֹ וְלֹאֲחֻוּתוֹ לֹא יִטְמָא — וְלֹאֲחֻוּתוֹ מִה תַלְמוּד לֹאֲמַר,
הֲרִי שֶׁהִ' הוֹלֵךְ לִשְׁחוּט אֶת פֶּסְחוֹ וְלִמּוֹל אֶת בְּנוֹ וְשִׁמַע שְׂמַת לוֹ מֵה, יִכּוֹל יִחְזוֹר
וְיִטְמָא, אֲמַרְתָּ, לֹא יִטְמָא. יִכּוֹל כֶּסֶס שְׁלִיטוֹ מִטְמָא לֵהֵם כִּי אֵינּוּ מִטְמָא לְמַת
מֵלוֹה (מֵה מֵלוֹה נִקְרָא מֵה שְׁאִין לוֹ קְרוּבִים וְגוֹאֲלִים לְקַבְּרוֹ), תַלְמוּד לֹאֲמַר וְלֹאֲחֻוּתוֹ,
מִה תַלְמוּד לֹאֲמַר וְלֹאֲחֻוּתוֹ (ר"ל, אַחֲרֵי שֶׁכָּבַד נֶאֱמַר לֹאֲבִיו וְלֹאֲמֹו וְלֹאֲחֻוּתוֹ, וּבִדְוָאֵי
גַם אֲחֻוּתוֹ בְּכַלל), לֹאֲחֻוּתוֹ הוּא דֹאֲיִנו מִטְמָא, אֲבָל מִטְמָא הוּא לְמַת מֵלוֹה. וְהִנֵּה
כָּלל עֲנִין הַדְרָשָׁה וְהַדִּין מְבֹאֵר בְּגַמְרָא, וְאִין כֹּאן הַמִּקּוֹס לְפֶרֶשֶׁס, אִךְ חֲכָלִית
הַעֲרַחְנוּ בִּזְוֵה לְמָה שֶׁפֶסַח בִּישַׁשׁ הַתַּלְמוּד מִן וְלֹאֲחֻוּתוֹ אֶת שְׁתֵּי הַמְּלוֹת שֶׁהִ' הוֹלֵךְ
לִשְׁחוּט אֶת פֶּסְחוֹ וְלִמּוֹל אֶת בְּנוֹ, וְלָמָּה לֹא תִפֶּס בְּסַחַס, הֲרִי שֶׁהִ' הוֹלֵךְ לְדַבֵּר
מֵלוֹה. וְאִי מִשּׁוֹם דְּמֵלוֹת אֵלוֹ הֵם כֹּאֲלָה שֵׁשׁ בֵּהֶם כְּרַת, הֲרִי יִכּוֹל לְכַלּוֹל ג"כ
בְּקַלְרָה, לְמֵלוֹה שֵׁשׁ בֵּה כְּרַת. — אֲבָל יִתְפַּרֵּשׁ הֵיטֵב עַפ"י הַמִּ"ר שֶׁבְּחֻזְנוֹ לְמַעֲלָה
אַחַר לִיּוֹן פֶּסֶק זֶה, פֶּתַחִי לִי אַחֻוּתִי — שְׁנַתְּחִחוּ לִי בְּמַלְרִים, בְּשֵׁתִי מֵלוֹה, בְּדַם
הַפֶּסַח וּבְדַם הַמִּילָה, וְזֶה מְרֻמּוֹ כֹּאן בִּשְׁס וְלֹאֲחֻוּתוֹ, כְּלוֹמַר, אֲפִילוֹ שְׁתֵּי מְלוֹת
אֵלוֹ הֵם אַחֻוּתִים אֶת יִשְׂרָאֵל לְהַקְבִּיָּה נְדָחִים מִפְּנֵי מֵה מֵלוֹה. —

וראותי לְהַעִיר כֹּאן עַפ"י דְּבַרֵי הַמִּ"ר אֱלֹהֵי יִשׁוּב נִכּוֹן לְדַבְרֵי הַבַּיִת יוֹסֵף
בְּטוֹר יו"ד סִימָן רַס"ה, בְּעִינֵן סֹדֵר בְּרֻכּוֹת הַמִּילָה, כַּהֵב בִּזְוֵה הַלֶּשֶׁן: נוֹהֲגִין
לְכַפּוֹל הַלֶּשֶׁן וְאֹמַר לְךָ בְּדַמִּיךָ חַיִּי, וְאֹמַר לְךָ בְּדַמִּיךָ חַיִּי. וְשִׁמְחוּ עֲלֵיו, מֵה
שִׁיךְ בִּזְוֵה, וְנוֹהֲגִין, אַחֲרֵי שֶׁכִּפִּילַת לֶשֶׁן זוֹ בִּזְוֵה בְּפֶסֶק גּוֹפֵא. אֲבָל לְפִי דְרָשָׁה
הַמִּ"ר שְׁלִפְטִינוֹ, דְּכִפִּילַת הַלֶּשֶׁן בְּדַמִּיךָ חַיִּי בִּזְוֵה אַחַת לְפֶסַח וְאַחַת לְמִילָה, אִם כֵּן,
בְּעַת שֶׁאֵנּוּ מְבַרְכִין עַל הַמִּילָה הִ' מִן הָרִאשׁוֹן שִׁיכּוּרֵנוֹ זֶה רַק פֶּעַם אַחַת, לְרַמּוֹ עַל
דַם הַמִּילָה, אֲבָל מֵה שִׁיךְ רַמּוֹ לְפֶסַח בְּשַׁעַת מִילָה, עַל זֶה בִּזְוֵה הַב"י לְהַשְׁמִיעֵנוּ,
דְּאֲשַׁפ"י כֵּן נוֹהֲגִין לְכַפִּיל הַלֶּשֶׁן. וְהִנֵּה גַם אִם לֹא כִיּוֹן הַב"י לְהַעֲרָה זוֹ, אֲשַׁפ"י
כֵּן גְּדוֹל זְכוּתוֹ שִׁהִיו דְּבַרֵי קִיּוּמִין גַם בְּמִקּוֹס שְׂרָבִים מִתְּפַלְאִים עֲלָיו. —

יא) קווצותיו חֲלַחֲלִים. רָאָה מֵה שֶׁנִּכְתּוּב לְהֵן בְּסַמִּיךְ בְּפֶסֶק ט"ו שׁוֹקִיו
עֲמוּדֵי שֶׁס.

יב) נוטפות מוֹר עוֹבֵר. בְּתַלְמוּד מַס' שֶׁבַת (ל' ב'), אֲמַר רַב נִידָל אֲמַר
רַב, כָּל הַתַּלְמוּד הַיּוֹשֵׁב לְפָנָי רַבּוֹ וְאִין שְׁפַחְתּוֹיו נוֹטְפוֹת מֵרַב,
כְּכֹוֹיָה

תכונה, שנאמר, שפתינו שושנים נופפות מור עובר, אל תקרא מור עובר
אלא מור עובר וכו'. ועמלו המפרשים בנאור אל תקרא זה, ואיפה כאן רמז
לתכונה. ועיין במהרש"ל שדיבר בחידות וברמזים, ואשרי מי שזכה לזה.

וְרִי נראה, ד"ש כאן רק ט"ם קלה וזוה יתבאר הכל בפשיטות. כי תחת אל
תקרא מור עובר ואלא מור עובר לר"ך להיות אלא מור עובר, והיינו
תכונה. ודבר דרשות עפ"י חלופי אותיות והעתקתן ממוקדם למאוחר ומאוחר
למוקדם הוא חזון נפרץ בחו"ל, וזה הוא, מפני כי אז בימי חו"ל היו שונים בשל
פה (עיין בחוס' סוף חס' מגילה, ל"ב א', ד"ה והשוה) והיו מוכרחים לעשות
סימנים ורמזים וליגים לתכלית הזכרון (חוס' הנ"ל), ועל כן לא חשו לדרוש למצן
הסימן גם בסדר היפוך אותיות ממוקדם למאוחר ומאוחר למוקדם. — וכה מלינו
בחס' ששס (פ"ה א') דרשו את שס, חרי" (שס אומה, בפ' לך, ואת החרי)
כמו, ריח", שהיו מריתין את הארץ, ובעירובין (נ"ד ב') על הפסוק במשלי
ומודע לבינה תקרא כמו ומועד לבינה, וכתענית (ו' א') דרשו השס, יורה"
(גשס) כמו, רייה" (ממוזן שביעה), וביומא (ע"ה ב') אל תקרא וישטחו (ס"פ
בהעלףך) אלא וישטחו וביבמות (ט"ז ב') דרשו ידו פרש לר כמו שרף עיי"ש
במהרש"א), ובירושלמי נזיר (פ"ז ה"ב) דרשו או בקבר (פ' חקת) כמו או ברקב,
ובמ"ר פ' נח דרשו ויפן ה' אותם כמו ויפן (שהלפס במבול) ובמ"ר קהלת דרשו
ולא בשתי כמו ולא בשש, ובמ"ר שה"ש דרשו השס חלפיות כמו חל יפות,
והריעב"ן בפ' הגדה של פסח מפרש טעם הדרשה ובמורה גדול זו גלוי שכינה,
שמפרשי המלה ובמורה בהפוך אותיות וצמ"א ור. וכן מלינו במקרא גופי' חלופים
כאלה, כמו השמות חנה — נחקה, זעוה — זועה (פ' שבא, כ"ח כ"ח, ישעיה
כ"ח י"ט), כלעג לשון — עלגי לשון (ישעיה כ"ח י"א ול"ב ד'), כבש — כשב,
שמלה — שלמה, ועוד כאלה. והחוס' בחס' ב"ב (ק"י א') ד"ה פשוט, חפסו
כלל זה גם בדברי חו"ל עלמן, ופרשו ומה שאמרו אין שטין את התנור הוא
הוא כמו אין טטין.

ואפשר לפרש עפ"י זה צס"פ חלא, את הנחשלים אחריו שהוא כמו
הנחשלים (השרש-חלש), ובחיוז (מ"א כ"ד) יחשוב תהום לשיבה,
ולא תבאר מה יחס תהום לשיבה, אבל י"ל שבאה המלה לשיבה בסגנון מלה
הפוכה, כאלה שחשבו למעלה, ויהי' בסגנון תחת לשיבה — ליבשה. —

(יד) מעיו עשה שן. בהלמוד חס' זכמים, (דף ה' א'): רמי ריש לקיש על
מעוה צבית המדרש ומקשה (בשחיטת קדשים), ופירש"י, רמי על
מעוה, שוכב על בטנו ופניו לקרקע, עכ"ל, ודבר פלא הוא, כי האמנם אין
מן המדה הוא לחכם לשכוב-בהמונה כו', ועוד צבית המדרש, ציח ועד לחכמים,
ולתעסק אז בדברי תורה, בקושיות והיות, וביחוד הי' ריש לקיש מראה גפלאות
בלמודו צבית המדרש, וכמ"ש בחס' סנהדרין, (כ"ד א'), הרוחה ריש לקיש צבית
המדרש (נראה) כאלו עוקר הרים ופוחקן זה בזה (ליור לגודל חריפותו ושגונו),
וכנה כל זה עשה בתכונת שכיבה על בטנו ופניו לקרקע, כפירש"י, וכמה נפלא
הדבר, ולא שמענו מעולם מהנה משונה כזה בביהמ"ד בשעת הלמוד, וגם קשה
לאיזה מטרה עשה כן (ופ' גיטין מ"ז א').

אבר לדעתו יתבאר הענין היטב עפ"י המבואר כאן במ"ר, מעיו עשה שן,
מעיו זה ספר חורת כהנים (ספר ויקרא), ומפרש בטעם הדמיון,
מה

מה נועים, הלז מלאך והכרעים מלאך, כך ספר תורת כהנים (ס' ויקרא) שני ספרים (בראשית, שמות) מלאך ושני ספרים (צמדבר, דברים) מלאך והוא באמלע, ועיי"ש עוד דמיונות. ומתבאר, דשם "מעיס" כנוי לספר תורת כהנים. והנה ריש לקיש השתקע עלמו בלמוד סדר קדשים, וידוע, דכל דיני קדשים, עקרו ומקורו בספר תורת כהנים. ובדרך לחות ולשון חכמים הביע דבר השתקעותו בספר תורת כהנים בלשון "רמי על מעוה" (על ס' תו"כ) ומקשה (בדיני קדשים). —

זו **שוקיו** עמודי שש. לפנים בישראל, היו הנכבדים שבעם לובשים בגד ארוך ורחב המכסה את כל הגוף מן הלוואר ועד כפות הרגלים. והכליתו היתה לנדר הלניעות. והי' זה הבגד נקרא "מעיל", כמש"כ רש"י לתהלים (ק"ט) על הפסוק ויעטו כמעיל בשתם — כמעיל העיפה את כל הגוף, עכ"ל, ומוזה הלשון בישעיה (ס"ח) הלבשני בגדי ישע מעיל לדקה יעטני, ושם (נ"ט) וילבש בגדי נקם ויעט כמעיל קנאה. הקביל את הפעל, עטה למעיל, וזה מוכיח לפירש"י הנ"ל. והי' המעיל לפניו לבוש בני מלכים (ש"א, י"ח ו') ושל נשיאי האומות (יחזקאל, כ"ו ט"ז), ושל עשירי הארץ וגדוליה (איוב, א' ב') ושל שרי העם (עזרא, ט' ד'). — ולא כן תכונת הלבושים בהמון העם, אנשים מן השוק, אכרים, רועים, נושאי סבל, וכדומה המוניים, כמו שמחולל חיי הרועים, שלובשים רק כחונת קלרה עד הנרכים, בעלת בתי זרוע קלרים, חגורה על מתניו וראשו גלוי. ובוזה יתבאר מה שהי' (הרועה) מתהלל מפי הרעה (כאן בפסוק שלפניו) בשוקיו — עמודי שש, בדיו — גלילי זהב, ולמעלה (פסוק י"ח) בראשו — כהם פז ובקוואותיו חלתלים, יטן כי כל אלה היו גלוים ונראים (לפי תכונת מהלכו במלבושיו) ותהללנו לפי מראה עיניה. —

עמודי שש. וכן באהרן א' רלפת בהט ושש. וענינו אכן לבנה. ונראה שנחכוון השם משם, ש"ש, ובה במלואו בדה"א (כט) ואבני שיש, כי השמטת היו"ד הוא חוון נפרץ במקרא מפני קלות הברחה, וכמו בפ' שמות ותחלב אחותו — תחת ותחלב, ושם, ותניקוהו — תחת ותניקוהו, (כי השרש ינק), ובעמוס (ה' ט"ז) הו הו — תחת הו הו, ועוד הדבה. וכמה פעמים נשמט היו"ד במספר רבים (כדי להקל על המנטא), כמו: עברים, מלרים, כנענים, גוים, תחת — עבריים, מלריים, כנעניים, כושיים, גוים, כי יו"ד אחד מן השרש והשני לסימן רבים. ובשמות שנשרש שלהם סופס יו"ד, יפול ביחיד יחוסי יו"ד אחד, וברבים שני יודיין, כמו: הלוי תחת הלוי, הלויים תחת הלויים (בשלשה יודיין, אחד שרשי ואחד יחוסי ואחד לסימן רבים). — והשם, כלי" ל"ל ברבים כליים (יו"ד אחד מן השרש ויו"ד אחד לסימן רבים וכמו: גדי לבי בא ברבים: גדיים (עירובין יד, א'). (פסחים גג), לביים (נחמ"ו ז, נ"ט, ש"ב ב' י"ח, שבת קכ"ח, ב), דליים (נדה ג), מן דלי (לחיים עירובין י"ד מן לחי), ועפ"י כל זה יש לפרש בדה"ב (כ"ו ה') המבין בראת אלהים, וטרחו המפרשים בצאור מלת בראת, אבל יש לפרש עפ"י לשון הכתוב במשלי (ב') אז הבין בראת ה', וכן כאן. המבין בראת אלהים, והיו"ד נשמט, כמבואר. ובמקום אחר הארכנו בענין זה. —

ו.

י מי זאת הנשקפה. עיין ברש"י לפרשת וירא, בפסוק וישקיפו על פני מדום (י"ח ט"ז) כתב בזה הלשון: כל השקפה שבמקרא לרעה, חוץ מהשקיפה ממעון קדש (פ' תצ"ח) שהיא לטובה, עכ"ל, ומאמר זה הוצא בירושלמי מעש"ס פ"ה ה"ח, ורק במקום שכתוב ברש"י כל השקפה שצמק ר"ח כתוב שם כל השקפה שבתורה. ונראה עיקר גירסת הירושלמי, יען במקרא מלינו השקפה גם לטובה, וכמו כאלו, מי זאת הנשקפה, וכן מלינו בתהלים (ק"ב) כי השקיף ממרום קדשו, ובאיכה (ג') עד'יסקיף וירא ה' משמים, ועוד, אבל לגירסת הירושלמי, שבמורה"י ביחא דשש באתת לא גמלא פעל זה לטובה. —

יא ארץ גינת אגוז. במ"ר נמשלו ישראל לאגוז, מה אגוז זה אתה נוטל מן הכיס וכולן יורדין ומתגלגלין. זה אחר זה, כך ישראל. כשלקה אחד מהם כולם מרגישין.

על יסוד דרשה זו יתבאר היטב מה שמפרשים במאמר חז"ל, אחס קרוים אדם ואין אומות העולם קרוים אדם (יבמות, ס"א א'), וידוע מה שטענו ורגזו על זה ביחא א"י כבוד לאומיות העולם, וגם זה פלא, שהרי שם 'אדם' מקורו על שם ילדתו של אדם הראשון מן האדמה, כמבואר בפ' בראשית, אם כן מה יש בזה יפרון מאיש אחד על זולתו, הלא כולם ממקור ראשי אחד מולדו. אבל עפ"י המדרש שלפנינו יתפרש, דכונת המאמר מוסבת על האחדות אשר בעם ישראל, כמפרש, שכשלקה אחד מהם כולם מרגישין, וחלה זה בעם 'אדם' שאינו בא ברבים (אדמים) כמו: איש, אנוש, גבר שבאים ברבים: אישים, אנשים, גברים, ואמר בזה אדם קרוים אדם, שהנכם כולכם כאיש אחד, כמו חכנת שם אדם, שבא רק ביחוד, אבל אין בזה כל שלילת כבוד מאה"ע שאין בהם יחס מולדי וטבעי כזה כמו בישראל. —

ז.

ב חמוקי ירכיך וגו'. בתלמוד מס' סוכה, (מ"ט א') אמר רבי יוחנן, שיחין משפת ימי בראשית כבראו, שנאמר חמוקי ירכיך כמו חלאים מעשה ידי אמן, חמוקי ירכיך אלו השיחין, כמו חלאים — שחוללין (שחלולין) ויורדין עד הסהום, מעשי ידי אמן, מעשה ידי אומנתו של הקב"ה, ע"כ ושיחין הם חללים שחתת המזבח. עשויים נקבים, שנדררים עליהם יינות הנסכים.

ובמקור שם 'שיחין' כתב הסו"ט שהוא משפת ארמית, ולא אי"ע למה לא יתכו לעברית מלשון כי השמות יברסון (תהלים, י"א) ומוראת יסוד, ובישעיה (י"ט) והיו שמוסיה מדוכאים, ומהו הלשון אבן שחיה (במשנה יומא, כ"ג ב'). ואמרו בגמרא (שם כ"ד ב') למה נקרא שמה שחיה, שממנה הושתה העולם (כלומר, נחיסד), ומוסב זה על מקום המקדש. ומתבאר, שהשמות שחיה ויסוד אחים בהוראתם. —

ג שררך. הוא עבד המי (Nabel Pepek) ומוראת קשיר. וביחזקאל (ט"ז ד') לא כרת שרך, ברי"ש אחד, וזה הוא מפני ששם בא ברי"ש דגושי (זה אחד מן יולאים מן הכלל, שאות ך' באמת מן אות אהחש"ר יקבל

יקבל דגוש), ובאן בא ברי"ש משנה במקום הדגוש, או דגס בא הדגוש למלא רי"ש משנה.

בך נראה לפרש עפ"י כללי הדקדוק. ואמנם עפ"י הסגנון הרגיל בלש"ק ביחס סדור ומערכת אותיות, כי כאשר תפגשנה במלה אחת שתי אותיות דומות ותכופות, שני אלפ"ין, שני ביח"ן, שני גימלי"ן וכו' זה אחר זה, או, לפעמים, לתכלית קלות ההברה תשמע אחת מהן. וביחש שני ריש"ן כתב מפורש רש"י בס"פ נח (י' כ"ט) דגס שרה, כי עקרו של השם הוא „שררה“, ומפני תכיפת שני ריש"ן יפול אחד מהם. וכן כתב דגס שנאב (פ' לך, י"ד ז') שעקרו „שנא-אב“, ומפני תכיפת שני אלפ"ין יפול אחד מהם. וכן השם יחלאל (פ' ויגש, מ"ו י"ד) עקרו יחל לאל, ומפני תכיפת שני למדי"ן יפול אחד מהם. וכן בפ' נח, ונבלה שם שפחה, תחת — ונבלל, כי השרש בלל, וכוה בס' שופטים (י"ט כ"א) ויבל לחמורים, תחת — ויבלל (סכסך בלול במים, והוא מספוח לבהמה מזרעונים שונים, וכמו בליל חמין, ישעיה ל'). וכן בפ' בלק: לכה נא ארה, ולכה נא קבה, מה אקוב, תחת לכה נא אררה (כי השרש ארר), ולכה נא קבבה (השרש קבב), מה אקובב. ובמלכים א' (א) ואבישג השונמית משרתה, תחת — משרתה, כי השרש שרת, ובירמיה (ד' כ"ח) דברתי ומתי, תחת — זממתי (כי השרש זמם). ולדעת קלמ, שם העיר פרקמיש (ישעיה י' ט' וירמיה מ"ו ז') בא תחת השם „כרך-כמיש“ (וזכרת בפ' חקת, כ"א כ"ט) וכ"ף אחד נחכוך בהברה. ובספרנו מקור ברוך חשבנו הרבה כאלה.

ועפ"י זה נראה לפרש בפ' אחרי (י"ח כ"ג) בענין עריות, תכל הוא, ובפ' קדושים (כ' י"ב) תכל עשו, שעיקר מלה זו „תכלול“ שעינינו כמו ערובוב ובבלבול (משרש בלל) וכמו תכלול בעינו (פ' אמור), וענינו כאן — בליל הזרע הכשר עם הפסול. וחז"ל במס' חגיגה (י"ב א') דרשו הפ' בראשית. את השמים — שם-מים, וגשמט מ"ס אחד (*), ובסנהדרין (ק"ה א') דרשו השם בלעם כמו בלע עם, בהשמטת עי"ן אחד. וכבר כתבנו לפרש עפ"י זה חז"ל בתענית (ט' א') על הפסוק דפ' ראה עשר תעשר, עשר בשביל שתחששה. ולא גודע א"ך דרשו ק. וי"ל, דדרשו כמו שנמלת תעשר חסר תי"ו אחד, כמו באותיות דומות, ועקרו — תתעשר.

ודלת ראשך פירוש לשון זו לא נתבאר ברחבה, וגם לא מלינו כלשון זה במקרא. ורש"י פירש, קליעת שערות, ונקרא דלת ראשך על שם שהקליעה מודלת על גובה הראש, עכ"ל, ועדין לריך בלור.

ולרא דבריו הי' אפשר לומר, כי מלינו במערכת אותיות אשר אותיות שם ממולא אחד מחלקי ההברה מתחלפות לפעמים זו בזו, וחשבנו כמה וכמה מהן בספרנו מקור ברוך (במצות פרק ו'). והנה פדלי"ת והתי"ו הם ממולא אחד, דטול"ת, מן הלשון, ומלינו במלי"ת יפוי שער הראש כאן בשפ"ש (ה' י"א) קולותיו תלתלים. ובאן בא הדלי"ת (מן ודלת) בחלוק תי"ו, ועקרו

(* ומה שהכריחם לחז"ל לדרוש כן נראה דקשה להו מה דכתיב בפסוק הבא ורוח אלהים מרחפת על פני המים, והלא לא נודע עוד מעיקר בריאת המים, וא"ך זה אמר על פני המים, כדבר ידוע, ולכן דרוש שבידוע עם השמים כבראו גם מים. ועיין במנחות כ"ט ז' ברש"י. —

ועקרו — ותלם ראשך, וכוף היחד מן פלתלים שעינו סדור מחלפות שער
 כראש. וק באור השם בחולה, שנקרו גדולה (בחלוקף תיז בדלי"ת) ועינו גדולה
 מאיש, על דרך הלשון צפ' חיי ואיש לא ידעה. ועוד יש כהנה. —

יב) נצא הסדה. בחלמוד מס' עירובין (כ"א ז') דרש רבא, מאי דכתיב
 לכה דודי ללא הסדה, אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה, רבש"ע
 בא ואראך תלמידי חכמים העוסקים בחורה מתוך הדחק וכו'. ולא נחבאר איך
 סמך זה על לשון הסדה.

אבר יתבאר היטב פפ"י מה דליתא בצ"ק כ' א' ובצ"צ ר"א א', אמר לי'
 רב נחמן לרב הינא, לא הוי מר גבן באורחא בחמומא, דאמריק טילי
 מעליהא. ומכין זה לבית המדרש. וטעם יחוש שם זה (תחומא) לבית המדרש
 כהז' הרש"ס בצ"צ שם, משום דכתי מדרש שלהם היו בסוף תחום העיר, כרי
 שיוכלו לבא לשם בשעת מן העירות שמסביב. וידוע, שסוף תחום העיר הוא
 מקום גידול הסדות שמסביבות העיר, ועל כן סמך לדרוש על הלשון ללא
 הסדה ברמז או בכתי לבה המדרש, ששם ה" מקומם.

ועפ"י מש"כ בענין שם, תחומא' שהוא כנוי לביהמ"ד, יתבאר היטב ובקל
 מה שפרשו המפרשים בסנהדרין (י"א א'): פסע אחת גזרה מלכות
 הרשעה שכל הסומך (סמיכת חכמים) יכרה, וכל הגסמך יכרה, ועיר שסומכין
 בה תחרב, ותחומין שסומכין בהם יעקרו. ועיין מהרש"א שערת הרבה בהוראה
 הלשון ותחומין ובענינו. אבל האמת הוא, כמבואר, שהשם, תחום" כנוי לבית
 המדרש פסעם שנתבאר, וה" הנהוג להסמך סמיכת חכמים בבית המדרש, וכמו
 היום בבתי החכמה הגבוהים. ושעור הלשון, ותחומין שסומכין בהם" — ובתי
 מדרש שסומכין בהם. —

יד) הדודאים נתנו ר"ת. בחלמוד מס' עירובין (כ"א ז') על הפסוק
 בירמיה (כ"ד) והנה שני דודאי תאניס כוזבות ורעות,
 דרשו, כוזבות אלו לדיקים, רעות אלו רשעים, ושמה תאמר אבד סכרם (תקוה)
 ובטל סכרם (הגנתם והסודם). מלשון סכות לראשי (תהלים כ"ד), תלמוד לומר
 הדודאים נתנו ר"ת, אלו ואלו עתידים לתת ר"ת. והכונה בדרש אנדי זה לחזק
 כשלים שנקו מדרך הטובה ורועים בחשובה, שלא יפול לבס עליהם לחשוב, כי
 אין להם עוד תקוה ותקומה, ואשר על כן, כמתיאשים, ידחו בחטאתם הלאה
 עמוק עמוק, אך ידעו כי עוד לא אבדו דרך, ואם אך ישובו יש
 תקוה לאחריהם.

ועפ"י אגדה זו יש לפרש ולהסביר שני מאמרים בחז"ל, אשר לכאורה נראים
 כסותרים זה את זה. האחד הוא במשנה י"ג פ"ב דאבות, אל תהי
 רשע בפני עמך, כלומר, שלא יחזיק אדם את עלמו כרשע, והשני הוא במס'
 נדה (ל' ז'). ומשביעין אוחו (להילוד) תהא לדיק ואל תהא רשע, ואפילו כל
 העולם אומרים לך לדיק תהא, תהא בעיניך כרשע. והנה נראה סתירת
 המאמרים, אך לפי שבארנו האגדה דעירובין הג"ל שני המאמרים אמת, כי
 המשנה באבות הג"ל חטין לומר, שהאדם החוטא לא יתיאש מתקונו ולחשוב
 שאין לו תקומה ותקון, ואשר על כן עליו להשתקע בחטאו, כמבואר למעלה,
 אך יתאושש ויחזק רוחו ויחשוב, כי אין לך דבר שמועד בפני החשבה ותשובתו
 נכונה לפניו, ועל כן ישתדל ויסיף אומן להטיב מעשיו ולתקן דרכיו, ושלוס לו.
 והמאמר בגמ' נדה הג"ל מורה רק, כי לא יתשז האדם, שכמה שהוא עומד
 במדרגת

במדרגת עבודת ה', כבר ילא ידי חובתו ואין לו מה לעלות עוד במעלה, אך יחשב, כי עוד רב הדרך לפניו לעלות במסלול קודש, וכמ"ש חז"ל, חייב אדם לימר (כלומר, לחשב דרכיו ולומר) מתי יגיעו מעשי למעשה אברהם יצחק ויעקב.

ואומרים בנס הגר"א מווילנא, כי פעם אחת נודע לו, כי הוא מכוונה בעולם בשם "החסיד", ויגר לו על זה מאוד, והסביר דבר הלעז ויאמר, כי לוא גם יחשבו בעולם שאני חי כולי עפ"י השלחן ערוך, גם אז אפשר לקרוא לי רק "ישראל כשר", אבל למדרגת "חסיד" עדיין רב הדרך מאוד. ואין פלא בדברים אלה, כי הן חז"ל הגבילו והטריכו את מדרגת "חסידות" לערך רס וגשא, עד שאמרו, שחסידות מביאה לידי רוח הקודש!

(משנה סוף מס' סוטה, צומחת המשניות), וגם מלינו דשם "חסיד" הוא אחד מתוארי ה', כמס"כ (ירמיה ג') כי חסיד אני נאום ה', ומוזן הדבר, כי לא דבר נקל הוא להגיע לערך רוח הקודש ולהתעטר בעטרה בעטרה לו הקציה. ואמרו על אחד החכמים שהי' מכוונה בשם "חסיד" על כי מעולם לא נמלא כחב ידו ביד עבד"ס, מחשב שמה ויליכו בשבת חוץ לתחום (שבת, י"ט א'). ועוד אמרו, כי התואר "חסיד" יונח רק על זה שלא חטא מעולם (סוכה, כ"ג א'), ועיי"ש ברש"י על המאמר אשרי ילדותנו וכו'). ובימי אנטיזכוס נתיחש השם "חסידים" אל הקדושים אשר התנדבו למסור נפשם על קדושת ה' (ספר חשמונאים, א' ב' ז' — י"ב). ורוד המלך התגלל עלמו על מה שקרא לעלמו בשם חסיד (שאמר שמרה גפשי כי חסיד אני), ועיין ברכות ד' א'. ובזוהר פרשה גשא (בפסוק כה תצרכו) מבואר, דאדם שי"ש בו חסידות ראוי להקרא מלאך, ומכל אלה מתבארים דברי הגר"א, כי "להגיע למדרגת חסיד רב הדרך מאוד". וכדברי הגר"א אומרים בשם אחד מגדולי לדיקי החסידים (רבי ישראל מרוזין), שהי' אומר כי המקיים כל התורה מן בראשית עד לעיני כל ישראל הוא במדרגת ישראל כשר, אבל מדרגת לדיק וחסיד עין לא ראתה (*).

(יר) חדשים גם ישנים. בתלמוד מס' עירובין (כ"א א') דרשו, חדשים אלו מלות קלות, ישנים אלו מלות חמורות. ודרשה זו לריכה בצורה, ועיין במהרש"א.

וקרוב לומר בפשיטות, משום דמטבע האדם לקבל כל דבר חדש באהבה וברטון

(* וליבא מידי דלא רמיזא בתלמוד, וגם לדברים אלה של הגר"א ור"י מרוזין רמוז ניכר בתלמוד, במס' חולין (ק"ל ב'), על המשנה דמס' פאה (פ"ה משנה ד'), בעל הבית העובר ממקום למקום (והוא עני באותה שעה ובאותה מקום) נוטל לקט שכחה ופאה ומעשר עני ולכשיחזור לביתו ישלם דברי ר"א, אמר רב חסדא, מדת חסידות שנו כאן, כלומר, שרק מומדת חסידות ישלם, אמר לי רבא, תנא חני ישלם והא אמרת מדת חסידות שנו כאן? ומתבאר, דהעושה דבר שחיובו לעשות מלך הדין אינו עוד במדרגת חסיד. ומה טוב ואמת יתבאר בזה המשנה באבות, פ"א מ"ה, כשיהיו בעלי דינים עומדים לפניך יהיו בעיניך כרשעים, ולכשיקבלו את הדין יהיו בעיניך כוכאים, ולא אמר כלדיקים (סיף רשעים), יען כי בקבלת דין אינו עדיין במדרגת לדיקים, רק זכאין. —

וצרתי, וכמ"ס במ"ר פ' ויחי (פרשה ל"ז), מה דגיס שבס' אעפ"י שגדלין במים אעפ"י כן כשזרדם טיפה מלמעלה (גשמים) הם מקבלים בלמאון, כך ישראל אעפ"י שגדלין בהורה, כיון שזומעין דבר חדש הם מקבלין אותו בלמאון. ועל כן אמרו, לעולם יהיו דברי תורה עליך כחדשים, כלימך, שיחבקלו עליך באהבה. ולא כן דבר ישן. וכן מלות קלות, שאין בהן חסרון כים וטרחת יתירה, וכמ"ס בע"ז ג' א', ואמאי קרי לה מלוא קלה, מפני שאין בה חסרון כים, אלה מתקבלות באהבה, ולא כן מלות חמורות ומטרידות, הן מתקבלות רק מגזירת התורה, וכמ"ס במ"ס יומא ס"ז ב', על הפסוק את משפטי העשו אני ה', אני ה' חקקתי ואין לך רשות להרהר בהן, עי"ש. וזה שאמר, חדשות אלו מלות קלות, ששתיבן מרקבלות באהבה וצרתי, ושנים אלו מלות חמורות, ששתיבן מתקבלות אך מפני מלוא התורה. —

ח.

ה) מתרפקת על דודה. במ"ר, מהו מתרפקת על דודה, אמר רבי יוחנן, שהיא מתרח פרקי תורה ופרקי מלכות לעמיד לבא. ובאור המלה, מתרתי הוא פתיחת קשר, פתח חרובות, (בהיפך מלשון אסור, שהוא ענין קשור ואגוד, ומלשון חזיר אסורים).

ו) הובנה, שלעמיד לבא יתפרקו ויפתרו כל הספיקות בעיני תורה ומלכות, כי יתגלו און תעלומות חכמה בחורה ובהנהגה מדינית, ועל דרך שאמרו במ"ס בכורות (כ"ד א') לענין ספיקא דדינא (בלשון הכתוב בהושע י') עד יבא ויורה (גואל) לך לבס, ופירש"י: עד שיבא אליהו ויורה אם מותר או אסור. ויש להעיר, כי דריש המלה מתרפקת כמו מתפרקת, בחלוק האותיות ממאותר למוקדם (הפ"א קודם הרי"ש). אמנם אין זה חדש בדרשות חז"ל, וזה הוא מפני שלתכלית סמיכות הדרשה, כדי שיהי' לה יתד לזכור אותה, לא חשו חז"ל לדרוש בסדר מהופך באותיות, וכבר הערנו בזה למעלה פרשה ה' פסוק י"ג בלשון מור עובר, והבאנו שם כמה וכמה דוגמאות לזה מחז"ל וממקרא גופי'. —

ז) מים רבים וגו'. במ"ר כאן, מים רבים אלו אומות העולם, שנאמר (ישעיה, י"ז) הוי המון עמים רבים, ובשמ"ר (פרשה מ"ט) הגירסא, שנאמר (שם) כהמות מים יהמיון. וגראה, כי במדרש כאן לאחר הלשון הוי המון עמים רבים, חסרה המלה, וגו', יען כי הלשון המזכר כהמות מים יהמיון הוא סוף הפסוק הוי המון עמים רבים, ועיקר סמיכות הדרשה הוא על סוף הפסוק, כהמות מים יהמיון, ובבמ"ר שמות כנ"ל.

ועפ"י דרשה זו פרשתי המשך הפסוקים צפ' בלק, מה טבו אהלך יעקב משכנותיך ישראל יזל מים מדליו וזרעו במים רבים. ויתפרש עפ"י הקדמות אלו: א) ידוע, כי אהלים כנוי למושב תורה, וכמ"ס יעקב איש חם יושב אהלים. וכן השם משכן, על שם השרתא השכינה במושב לומדים (ברכות, ו' א'). ב) מים — כנוי לתורה, כמ"ס חז"ל (צ"ק פ"ב א') אין מים אלא תורה שנאמר הוי כל למא לכו למים, ועיין הענין, ו' א'. ג) ד ל' — רמז להשפעת התורה, כמ"ס צומא (כ"ג ב') על הלשון ד מ ש ק אליעזר, שהי' דו ל ו ומשקה מתורת רבו. ד) ז ר ע — כנוי למבואה היולאת מחוק הזריעה, כמ"ס (פ' ראה) מבואה

גשמי שיר השירים ח ברכה ט 17

כזואת זרעך. ה) מים רבים — כבר הבאנו למעלה ממ"ה, דמים רבים, כנוי לאזה"ע.

ומעתה יתפרשו הפסוקים ברחבה ובטוב טעם. א) מה טבו אהליך — אהלי תורה וכן משכנותיך, כמזואר. ב) יזל (ישראל) מים — תורה, כג"ל ג) מדליו — מהשפעתו. ד) וזרעו — כזואת תורתו. ה) במים רבים — באומות העולם כמש"כ (ישעיה, ס') והלכו גויס לאורך וגו'. וכבר הסכימו גם חכמי אומה"ע, כי כל חכמות אזה"ע משלנו הם, והם מקבלים מהשפעתנו עליהם. ולאשר כי דבר זה מענין מאוד, ולמען לא יחשבו המבקרים את הדברים האלה לבזומא והפרזה, כדי להגיד דברים אחרים על ענין זה ולהסמיכו על דברי האומות עלמן, על גדוליהן ועל זכמיהן, ועל הקרובים אליהן. הנה כי כן כותב הפלוסוף היוני טיטופרטוס, תלמיד מובהק לאריסטו בספרו "על הפלוסופיא" בזה הלשון:

עם נפלא הם היהודים, רבים מהם הקדישו את חייהם ללמוד וללמד, תעלומות חכמה ודעת החיים והעולם ומלואו, ויעניקו מתורתם לכל באי עולם. עכ"ל.

והנחוקק הנדמני לו תר, בספרו הנקרא על שמו, לותר, חוברת 25 לר 409. כותב בזה הלשון:

עם היהודים נבחר מאת ההשגחה העליונה להפיץ תורה ודעת בעולם, והוא הדופק הדתי ביותר נרגש וחזק בעולם, עכ"ל.

ובמקום אחר בספרו הנזכר (לר 260) הוא אומר:

על ידי היהודים זכו כל בני האדם למחנת אלהים בכחבי הקודש, והם, היהודים, יחשבו בעולם הדתי לבנים ולאזרחים, ואנחנו לגרים ולאזרחים, ודי לנו כי נזכה בהפרורים הנופלים מעל של חנס", עכ"ל.

ועוד כעין זה כתב אחד מגדולי הסופרים האשכנזים בדור הקודם, היינריך היינע:

כי יחש היהודים לאומות העולם הוא בערך יחש השמרים לקמת, כי כמו שמטע כמות השמרים מכינה את רב כמות הקמת לעשות ממנו בלק משגשג בכמותו ואיכותו ולעשותו הדר ויפה במראהו ובמעמו, כך אומת ישראל המטטה מכל העמים מכינה את אומות העולם הרבים והכבירים, לעלות בנועלת השלמות והמדות, עכ"ל (מספר היינע אגיד דאם, יודענטהוס, ברלין, 1890).

ועוד מדבריו (בספר הג"ל):

בח היהודים ניכר ביותר צפינה זו (מהוראה כללית לעולם). הכח הזה, ה"י אדיר ובלתי מנוח בכל מקום ובכל זמן מזמן התורה. גויי קדם ובני ימי הביניים יותר הקיפים הרגישו את ההשפעה הכבירה הזאת עליהם, ועל כן התמרמרו המיד. על היהודים, וזוה לפון סוד השנאה הנלחג מעמים לישראל, או יותר נכון, סוד הקנאה, עכ"ל.

ומעין הודאה כזו כתב סופר אשכנזי (טולרי) מפורסם, שרעק שמו, בספרו „הסטוריא ישנה וחדשה“ (חלק א') בזה הלשון:

„... אבל הדברים שזכרנו כראה גלוי, שהדיעות השלמות והטובות „ממוסר השכל ומנועס המדות המשובחות שאנחנו מולאים היום, בצפרי קדמוני האומות, כמו הצבליים, המלריים, הערבים והיונים, וזולמן—כולן ממקור ישראל כודעים, ומהם לקמדו וקבלו, סופרי האומות הנזכרות, אם מפי סופרי ישראל, או מספריהם, אך הם העלימו מהפס מאין באו, להם הלמודים האלה, עכ"ל.

ואחד הכהנים הגדולים לדה השלטת במאה העברה במדינת אשכנז, קארל וילהלם-יוסט, והוא ראש הכהנים הפרוטסטנטים ומורה חקר דעת אלוה (טעהאלאנג) בבית המדרש הגבוה בעיר מאגדבורג ביקר פעם אחת בית ספר עירוני, הוא ועוד כהנים עמו, ויבחנו את התלמידים בדיעת הדת ובלמד' חול, וישחרס מוסר, ויורה להם ארחות חיים ישרים ורלוים לשמים ולבריות, ואחר-כן פנה אל התלמידים העברים אשר בבית הספר ההוא וישא מדברותיו אליהם ויאמר:

„אתם זרע אברהם, הנכם זרע ברך ה', לוא רק בקלה מחרשהו ינע „החורש אל תלמי לבכם, ואך פעם אחת יפקדם להסקוחם, ולהרוחם—הלא תפחדו כנטעי נעמים, ועל כן קל להבין מדוע אך מאתכם ינאה אורה לעמים“ *

ויותר מזה כתוב בקוטרוליון לקסיקון לבראקהויו, בערך „נאטען“ (צ) בשם חכמי העמים בחכמת הזמרה, כי תוי הזמרה והנגינה בכלי וצפה אשר קבעו חכמי הנגינה נבנו על יסודי ואדני „הטעמים“ ** אשר לשפת העברים. וראש המיאטרון הקסרי בעיר מלוכה ווינא, אברהם זאנענטהאל, שעמד על משמרתו זאת במשך שלש וחמשים (53) שנה הי' אומר תמיד ברוח מלא רלון ואהבה, כי רק למולדתו היידיה עליו להודות על כשרות ועל מדותיו הנעלות, וכי על זה השפיע טובה רבה לעולם. והחוקר הנאזני רבי יהודה אריה מוסקאטו ראש לחכמי עיר מגטובה באיטליא, עיר מלאה חכמים וכופים

* את זה יספר הרב דר. רילף ממעמל, בספר תולדותיו (בשפת אשכנז). וכי הוא בעלמו הי' אז מתלמידי בית הספר ההוא, ובאזניו שמע את הדברים האלה מפי הכהן הישר הזה. —

** הם סימני הנגינות שעל התיבות, וכפירש'י במס' מגילה (ג' א') הנגינות קרוים טעמים, עכ"ל, וטעם קריאה זו, הוא מפני שהנגינות נוטות טוב טעם ודעת בפירוש המקרא, וכמ"ס במגילה שם, עה"פ בנחמיה (ח) ויבנו במקרא אלו פסקי טעמים. ועיין רש"י פ' ראש (י"א ל') שכתב: וטעם המקרא מוכיח וכו', וביהושע (ז' טו) כתב: שכן מלינו מקראות שהטעם מחלקן, עכ"ל. —

וסופרים בזמני, כותב בספרו גפולות יהודה (דרוש ה'), כי כל חכמות אומות העולם משלנו הם, וכל אשר בהם לחמנו הם ולקיים מה שנאמר בנחמה העתיד והלכו גוים לאורך" (ישעיה, ס') עכ"ל:

ונפלא הדבר, כי דעה זו, אשר תעודת עם ישראל להשפיע מקיניו הרחנים על כל באי עולם — דעה זו רכשו להם גם הרבנים הריפורמים הקלוונים, כי, כפי שהודיעו העתונים בזמנו, כך החליטה אסיפת רבנים אלה בעיר פהילדלפיא באמריקה בחודש סיון משנת תרל"ט, והחליטה אומר: „כי אין לקוות לקבוצן גליות, ישן כי פזור ישראל בכל העולם הוא זכונה מאת ההשגחה להפקידם למורים ולמדריכים לכל גויי הארץ". אליה וקוץ בה, אמינה וכפירה כאחת! —

אם יתן אים וגו'. במ"ר כאן: כד דמך רבי יוחנן, הי' דורו קורא עליו אם יתן אים את כל הון ביתו באהבה שאהב רבי יוחנן את התורה בזו יבזו לו, ע"כ. והנה לא מלינו בכל הספרות החלמודית והאגרות מענין אהבה:

ונראה רמז נאמן לזה בחלמוד ירושלמי מס' יבמות פרק י"ב הלכה ב' (והובא בקצור בתוס' ליבמות דף ק"ה ב' ד"ה ובא) שבה שם ספיר נפלא, כי כשנתפס רבי עקיבא למלכות והי' תפוס בבית האסורים (לרגלי עניני מדינה) הי' רבי יוחנן עסוק או בלמודו בדיני חליטה, וגסתפק בדן „חלטה בינו לבינה" (כלומר, בלא עדים, ובלא דייגים) אם כשרה החליטה, ורלה לדעת דעת רבי עקיבא בזה, מה עשה, התחפש עלמו לרוכל המוכר חפלים קטנים ועבר על פני החדר שהי' רבי עקיבא תפוס שם, וקרא בקיל הרוכלים: מאן בעי מחטין, מאן בעי מחטין, חלטה בינו לבינה מהו (הבליע שאלה זו בתוך עניני עסקיו), ושמוע רבי עקיבא מתוך החלון והשיב: כושין (כפתורים) אית לך, כושין אית לך? כשרה (אף הוא הבליע תשובתו בתוך עניני שאלותיו לעניני הרוכלים). והנה מתבאר מזה שהכנים רבי יוחנן עלמו לסכנה, כי לוא הרגישו אנשי בית הספר דברים שלא מעניני הרוכלים, הי' נדון כמרגל, והנה כל זה כדאי הי' לו בשביל אהבבו את התורה: —

תמו ההערות למ' שה"ש במ"ד

